

«Чернігівський beau monde, або Записки бібліографа»

Продовжуємо публікацію розділів з цієї книги чернігівської краєзнавиці Людмили Студьонової. Книга вийшла в Чернігові у 2016 році у видавництві «Десна Поліграф», як видання Департаменту інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю Чернігівської обласної державної адміністрації

Попередні публікації з книги – в номерах 253, 255, 260, 266, 271, 275, 277 нашої газети.

Софія Русова і громадська бібліотека

5 липня 1876 року посаду статистика в Чернігівському статистичному бюро губерньського земства обійняв Олександр Олександрович Русов. Пізніше до нього з Києва приїхала дружина Софія, батько якої Федір Ліндфорс служив у Чернігівському земстві.

Земці любили збиратися на квартирі Русових.

Коли Олександр Олександрович повертався з поїздок по губернії, їхня оселя перетворювалась на гамірне товариство. Приходили статистики, обмінювались враженнями від поїздок повітами Чернігівщини. «Часто збиралась у нас і молодь, – згадувала Софія Федорівна, – співали хором, підготовляли українські концерти. Тоді Олександр завжди співав з моїм супроводом на фортеп'яні».

У Чернігові Русовій заборонили керувати дитячим садком, не прийняли і на посаду народної вчительки. Хоча в Києві разом із сестрою Марією вела перший дитячий садок і позашкільну освіту для дорослих. Річ у тім, що Софія Русова вважалася не благонадійною, оскільки входила в Києві до українського патріотичного середовища композитора Миколи Лисенка і письменника Михайла Старицького. Його маленька донька Людмила, майбутній громадський діяч і публіцист Старицька-Черняхівська, була вихованкою Софії Федорівни у київському дитячому садку. Ознайомившись з культурним життям Чернігова, Софія здивувалася

тим, що в губерньському місті відсутня публічна бібліотека. Існувала книгарня Маркуса Кранца, але мало доступна для багатьох чернігівців.

Своїми думками Софія Федорівна поділилася з колегою чоловіка Петром Петровичем Червинським, знавшим ще з Олешні на Ріпкинщині, де знаходився її родинний маєток. Він був таким же завзятым та упертим, як Софія. Унів гаряче відстоювати свої переконання. Так що вони відразу порозумілися: необхідна громадська бібліотека.

Одного разу, коли статистики повернулись із відряджень і посподилися на квартирі Русових, Петро і Софія оголосили про свій намір. Ідею було схвалено. Залишалось перекопати Чернігівського губернатора Михайла Петровича Дарагану дати дозвіл на втілення ідеї земців.

«Довго губернатор, – згадувала Софія Федорівна, – не хотів давати дозвіл на відкриття такої бібліотеки, довго директор місцевої гімназії не дозволяв учням і близько підходити до такого небезпечного місця. Але завдяки скрупульозній діяльності першого голови Червинського вона ввійшла в життя...».

Губернатор змушений був розпочати клопотання перед Міністром внутрішніх справ. За його наказом Чернігівська громадська бібліотека створилася 28 березня 1877 року.

Софія Федорівна писала, що бібліотеку виплекала лише опозиція, та сама опозиція, що склалася в Чернігівському земстві. Ліберальне крило очолювали брат Русової Олександр Ліндфорс, Іван Петрунєвич, Петро Білоконський. Часто вони збирались у власного урядовця губернатора Івана Григоровича Рашевського – талановитого художника. У його будинку за Красним мостом завжди приязно зустрічали тих, кого господар любив і хотів бачити у своїй оселі.

«Він любив також музику, – згадувала Софія Русова, – і добре розумівся на ній. Жонатий з дочкою багатого власника Подольського, він мав прегарне мистецьки влаштоване помешкання, де так затишно, приємно було слухати фортеп'яні. У нього збиралися завше всі місцеві й приїжджі музиканти, він допоміг нам улаштувати концерт Лисенка. Він умів вибити у губернатора дозволи на концерти, українські вистави, на громадську бібліотеку, і завше заступався за всіх переслідуваних адміністрацією...».

Членом-засновником громадської бібліотеки був також Олександр Амфіянович Тишинський, який дев'ять років очолював Чернігівську повітову земську управу. Його обрали скарбником бібліотеки. Книги, зібрані ним для домашньої бібліотеки, стали основою книжкового фонду громадської бібліотеки. Ілля Людвігович Шраг, відомий адвокат і радикал, гласний Чернігівської міської думи і член міської управи, активно сприяв заснуванню бібліотеки і до-

помагав матеріально.

Назву ще кілька імен. Олександр Олександрович Русов – відомий земський діяч і чоловік Софії Федорівни. «Час перебування його в уряді бібліотеки був часом найбільш напруженої праці, найбільшого розвитку бібліотеки», – писав Ілля Шраг. Серед інших засновників – повітовий лікар Олександр Павлович Карпинський. Він очолював лівий напрямок у діяльності земства. Дав гроші на відкриття громадської бібліотеки. Значний внесок у її заснування здійснив Василь Єгорович Варзар, визначний земський статистик. Фабричний санітарний інспектор, видавець щотижневого чернігівського журналу «Земский врач» Євген Святловський зробив численні пожертви у вигляді книжкових і періодичних видань, яких не вистачало у фонд бібліотеки. Книжки, гроші, речі надходили від княгині Марії Долгорукової, композитора Миколи Лисенка, родин Вербицьких, Дроздових, Коцюбинських та інших. Таким чином, роль меценатства і благодійності у становленні бібліотеки була вирішальною.

Проходили десятиліття. Бібліотеку неодноразово закривали за ліберально-демократичне спрямування. Потім гримнули революційні бурхливі події, репресії тридцять сьомого, німецька окупація, період відродження знищених книжкових фондів, вирішення проблем з помешканням і кадрами для бібліотеки. Вона пережила ці катаклізми і вистояла.

В одній розумній книзі я прочитала, що найбільш цінними пам'ятниками є ті, які створювались не із пихатості або чванства, не з метою піднятися чи принизити, а просто в робочому порядку, без турботи подолати забуття. Майже всі імена людей, творців таких пам'яток, зникли. Але існують винятки. От і виходить, що вже сто сорок років наша бібліотека є своєрідним пам'ятником для її засновників.

Будинок Трудолюбства і гармати

Євген Костянтинович Андрієвський був діяльним управителем губернії у 1893–1903 роках. За роки його губернаторства в Чернігові введено вуличне електричне освітлення, влаштовано нові шкільні помешкання, нову водогінну мережу, електростанцію, скотобійні із заводами, цегельню, утворено другу пожежну команду, налагоджено роботу асенізаторів, закладено сквер навпроти Катерининської церкви і бульвар на Олександрівській площі (нині Центральний міський базар).

Значну увагу губернатор приділяв дітям і благодійності. Він підтримував ідею відкриття Чернігівського реального училища, школи глухонімих на Подусівці.

Тут же Андрієвський заснував «земледельческо-ремесленную исправительную колонию». У щоденнику чернігівського старожила і краєзнавця Миколи Олександровича Домницького є такий запис: «Раніше, ще до революції, там, де зараз плембаз, була дитяча колонія. Туди, як розповідав мешканець Старого Білоуса Іван Федорович Березовський, надсилали неповнолітніх злочинців з усієї Росії. На території колонії були миловарний та свічковий заводи, шевська майстерня і невеличка церквочка. Після революції відбували там строк до самої війни утримувались безпритульні».

Юні колоністи працювали на землі. Так було записано в статуті колонії, затвердженому губернатором Андрієвським. Євген Костянтинович вбачав своє завдання в тому, щоб «дать людям известный труд, указать правильное употребление времени и тем предохранить от пороков, особенно развитых среди нищенствующих классов». Губернатора

те з тем удержать людей от гнетущего их порока (пьянства, воровства, разврата и т. п.)».

На Валу стояли чотири чавунні гармати. Один переказ свідчить, що це подарунок Чернігову Петра I після Полтавської битви. Інший – про те, що в дні перебування на Десні з інспекцією, дізнавшись про наміри Мазепи, російський цар зробив таке дарування. Мовляв, Петро I таким чином хотів забезпечити обороноздатність Чернігова. Такі ж самі гармати, за переказами, він подарував Городні в 1709 році, коли повертався до Петербурга, розгромивши війська шведського короля Карла XII під Полтавою.

А в путівнику по Чернігову за 1912 рік відкриті такі рядки: «Излюбленным местом прогулок черниговцев является городской вал или Константиновский парк. Он благоустроен также заботами губернатора Е. К. Андреевского. Прежде пушки валялись на земле, но затем тот же неутолимый Е. К. Андре-

евский исколотал из Киевского арсенала старые лафеты, собрал по губернии еще несколько пушек, и теперь они установлены на кирпичных пьедесталах по откосам вала, гордо взирая на въезжающего в город путника».

І сьогодні гармати є брендом нашого міста.

Євген Костянтинович Андрієвський з Чернігова переїхав до Петербурга, бо його призначили начальником Головного управління пошти і телеграфу Міністерства внутрішніх справ. Помер наш колишній губернатор у віці сімдесяти років 8 березня 1917 року. Похований у Царському Селі. Про його діяльність нагадують у Чернігові колишній «Будинок Працелюбства», який дивним чином зберігся, сквер навпроти Катерининської церкви, будинок колишнього реального училища (тепер тут кооперативний технікум) по вулиці Горького, 3 (нині знову Гонча), міський водогін і гармати.

Закохані призначають тут побачення.

В урочистостях відкриття брали участь представники духовенства і журналісти. Один з них тоді написав: «Через устроение «Дома Трудолюбия» дать каждому бедняку дневное пропитание и теплый угол за посильную работу, желая приучить не только к честному труду и разумному сбережению... времени, но и вмес-